

Петя Кабакчиева¹

В. Д. Как бихте се представили пред аудитория, която не ви познава?

П.К. Сега, а не ретроспективно?

Сега.

Петя Кабакчиева, социолог от Софийски университет.

Първият сегмент от въпросите е свързан с гимназиалните години и е в кое училище сте учили?

Аз съм централно софийско дете, така да се каже. Започнах в 7-мо училище и след като захриха основния курс, тогава минах в шесто. След успешно издържан конкурс завърших Английска гимназия – както сега е популарна като 1-ва английска гимназия.

Любими книги?

Четях страшно много. От твърде малка започнах да чета странни неща, например Достоевски – в шести клас. Бях много впечатлена от „Братя Карамазови“. Пък дали и не беше по-рано, защото покрай известния монолог на Иван Карамазов реших да ставам атеист. Много руска класика, както и съветска – Фадеев, Константин Симонов; много поезия, Емили Дикинсън ми беше любимата, тогава беше излязъл първият превод, не помня дали беше на Леда Милева или на Цветан Стоянов, но в гимназията четях на английски. Цялата английската класика, като се почне с Шекспир, също гневното английско поколение – „Обърни се с гняв назад“ на Джон Озбърн, този тип драматургия бях я изчала много внимателно. В гимназията имаше възможност родителите да носят литература „отвън“ и тогава прочетох Йонеско, Бекет – всичко на английски език. На руски почти не съм чела, въпреки че се опитвах да чета поезия на руски. Но от класиката – Толстой естествено – „Война и мир“, „Анна Каренина“, Пушкин. Мога да кажа, че литературната си култура съм я придобила в тези години.

Можете ли да кажете, че изучаването на езика ви е дало достъп до литература, до която други деца от другите гимназии, които са били будни, не са имали достъп?

Възможността беше двойна, защото от една страна беше гимназията, а от друга – ние бяхме деца на елита, така да го кажем. Родителите ни имаха възможност да пътуват на Запад и носеха книги, плочи, всякакви неща; и разбира се, значението на езика. Изглежда това усещане за някаква форма на привилегироване и елитарен статус ни даваше самочувствието да не се замисляме много какво би ни се случило, ако някой ни види какво четем – никога не съм имала притеснения за това, или пък каква музика слушам. Например аз четох Солженицин, не помня коя година, беше превода на „Един ден на Иван Денисович“, някой го беше изкопал отнякъде, и наистина няхаме притеснения за това, че четем такива книги. Голяма роля играеха и учителите ни по английски език. Цялата английска драматургия, цялата съвременна английска литература вървеше през учителката ми по английска литература Весела Ризова.

А каква музика се слушаше?

Класът си имаше химн и той беше „Жълтата подводница“. Иначе се слушаше много *Бийтълс* в по-ранните години и после по-скоро *Пърпъл* и *Юрая Хийп*, *Лед Цепелин*, не

---

¹ Като четох интервюто се притесних от странните изречения, несвързаните преходи, неосмисленото сякаш минало. Ако трябваше писмено да отговарям на въпросите, щях да напиша къде по-строен, скромен, логичен, опитващ се да концептуализира случилото се текст. Но той нямаше да върви по нишката на спомените, а щеше да реконструира много по-мощно /защото и тази споменна плетеница е реконструкция/ едно отрефлектирано минало. Така че в крайна сметка почти не редактирах текста, въпреки че, четейки го, понякога скърцах със зъби. Но като социолог си давам сметка, че излязлото спонтанно слово, с обръкания си често словоред, не намясто появилите се размисли, а и мен учудилите ме определения /никога не бих написала „хайде, няма да казвам софийски копелета“, а ето, че се случи©/ казва и смълчава много повече неща за живеенето ми/ни в социализма. Примирих се и се утеших с финала на стария соц виц „Това е положението“...

толкова Ролинг Стоунс. Аз самата съм фен на *Пинк Флойд* и *Дайър Стрейтс*, но това по-късно.

Някакви други интереси освен литературата и музиката?

Разбира се, кино, театър. Завърших някакъв кино-факултет към младежкия клуб „Лиляна Димитрова“ за ученици. Една година ходех там и дори ни дадоха диплома. Гледахме много класика – „Броненосецът Потьомкин“, „Гражданинът Кейн“ - Орсън Уелс; Ален Рене, новата френска вълна, черно-бялата класика; въобще филмите от 30-те, 40-те, 50-те и 60-те години.

А през вашите гимназиални години била ли сте свидетел на критика на властта от вашия най-близък кръг роднини, познати, приятели?

То е много смешно при мен. Баща ми беше председател на Съюза на артистите, кандидат член на ЦК на БКП, на висока позиция. Може да се каже, че съм била номенклатурно дете. В същото време майка ми е от род, който е бил репресиран, не е била член на Комунистическата партия, дядо по майчина линия е бил в затвора след 9-ти септември по линията на завършилите в Германия специалисти – той е завършил индустриална химия в Аахен в края на 20-те години; баба ми, която ме е отгледала, беше яростна антикомунистка. Това съчетание в едно семейство е странно, защото баба ми постоянно ругаеше комунистите и майка ѝ казваше „Ти ще опростиш Любо, не ти ли стига, че опрости моя живот“ - покрай приказките на баба ми и затвора на дядо ми майка ми не е могла дълго време да практикува юридическата си професия. Покрай баща ми семейството тръгва напред. Но баба ми нямаше никакво притеснение. По-късно ние живеехме в блок, където съседни бяха хора – бивши партизани. По повод капещото простряно пране съседката отдолу ѝ викаше „Гадна фашистка! Прибери си прането“, а баба ми отвърщаше – „Няма, мръсна комунистко!“ Но това си оставаше съседски разговор без последствия... Аз отначало имах когнитивен дисонанс. Баба ми разказваше непрекъснато за това как комунистите са били баща ѝ, но за затвора на дядо ми никога не е говорила. Това беше абсолютно табу. Дядо ми беше предпазлив и непрекъснато я успокояваше „Анче, Анче, комунистите са добри хора“, но какво си е мислил – не знам. Баща ми бе номенклатура, така че аз сега си мисля, че от много малка съм имала този когнитивен дисонанс между сблъсъка на две различни версии за света. И когато аз казвах на баба ми, „как можеш да говориш срещу комунистите – баща ми е комунист!“, баба ми си имаше решение: „Какъв комунист е баща ти – той е добър човек!“. Така че, имаше постоянно говорене срещу комунистите вкъщи, в дома на високопоставен комунист. Майка ми и дядо ми се притесняваха, баща ми – той постоянно работеше, честно казано, не знам той какво е мислил за цялата тази история. Със сигурност знам, че беше отявлен антисталинист, до каква степен е вярвал в комунистически идеали не знам. Винаги подчертаваше, че дядо ми – баща му, е бил социалдемократ и че социалдемократите са най-почтените хора, така че мисля, че по душа беше социалдемократ. Първото мое съмнение за това, че има нещо нередно с комунизма, беше не покрай приказките на баба ми, а когато започнах да чета Константин Симонов. Четох и „Доктор Живаго“ в гимназията, като подготве и тогава през руската, по-скоро съветска, литература за войната започнах да се питам що за обществен строй е този, който по такъв безогледен начин се е отнасял с хората. Та това е май. Могат и други неща да се кажат. Да кажем, в гимназията се чудехме защо трябва да се забраняват някакви музикални забрани бяха непонятни за нас. Но не мога да кажа за себе си, че не съм вярвала в нещо като комунистически идеал, въпреки приказките на баба ми. Споделям сега съмненията си, но винаги съм мислила, че светът, в който живеем, е един преходен период към един по-справедлив и по-добър строй. Вярвала съм в това. И както Константин Симонов ме е изпълвал със съмнения, така съм ревяла на „Млада гвардия“ на Фадеев и на съветските филми за войната.

Имали ли сте някакви колективни външни бунтове, имало ли е повод за това?

Аз съм била пионерски и комсомолски активист. Непрекъснато ме избираха, всъщност може и да не съм права, но мисля си, че ме избираха затова, защото ходех да защитавам тези от моите съученици, на които искаха да им намаляват поведението, с някакви, сега бих казала, политически коректни аргументи; или просто са си мислели, че точно аз няма да се натягам много и да вредя, знам ли. Да съм бягала от час – не, такива неща не съм правила. В 12-ти клас, когато завършвахме, на всички ни намалиха поведението. Сигурно съм изпаднала в шок, защото не мога да си спомня защо ни намалиха поведението, странно. Но да ти намалят поведението значеше, че не можеше да кандидатстваш в Университета. Имаше колективен бунт и нямаше нито един, който да се отцепи. Въпреки че ни привиквах в директорската стая, ние бяхме много задружни. И накрая, в знак на протест, когато трябваше да минем и да целунем знамето на гимназията, ние демонстративно не го целунахме – това вече си го спомням, пеехме „Жълтата подводница“ и вместо да останем на тържеството, отидохме в градинката на парка Заимов. Коего доведоха директорката. Но не сме били уплашени, защото сме били сигурни, че някой ще ни оправи. И след като завършихме, видяхме, че имаме примерно поведение...

Имали ли сте творчески изяви по време на гимназията – в Родна реч и т.н.?

Не. Имах награда за есе за анализ на поезия. Четях „Родна реч“, но не съм писала стихове. Аз бях доста затворена, не съм била от купонджиите. Въпреки, че стоях добре в класа, защото бях много силна по литература и бълг. език. В класа имаше серия купони, скандали, влюбвания, разлюбвания, опити за самоубийство, но не от моя страна. Аз бях душеприказчик, споделяхме книги, пиеси, имаше дебати за Спиноза, Хегел. Аз обичах Тарковски и организирах гледане на „Огледало“, дали пък не беше като студенти? С моите приятелки Руми и Нина сме спорили за Мао и отсвирихме Китайската революция; както и Сталин. Като студенти гледахме филми от френската нова вълна „Хирошима, моя любов“, филмите на Бергман, нямам никакъв спомен от левичарски френски филм, помня любовните филми на Годар, но не и левичарските. „Доктор Живаго“ ме потресе двойно – с другия разказ за комунизма, така да се каже, но и с финала на книгата, в който Пастернак пише – цитирам по памет – „Тази кървава война трябваше да се случи, за да промени изцяло живота!“. Това ме потресе – само кръв може да измие предишната кръв! „Смъртю смъртъ поправ!“ Някакъв такъв дух. Изглежда нещо от християнщината на баба ми е останало, защото винаги съм смятала, че човек не може да посяга на ближния си по никакъв начин, дори и за пречистване и оздравяване на системата.

Да отидем към студентските години. Какво искахте да учите, първи впечатления от Университета?

Аз исках да уча две неща – едното режисура, другото социология. Усещах, че живееш в изолирана среда. В гимназията сякаш живеехме под похлупак. През лятото съм ходила само в Калофер, родния град на баба ми, но дори и малко да се пошматкаш в Калофер, виждаш съвършено друга среда. Калоферските магазини винаги бяха празни, трябваше да ходим до Карлово за храна и да чакаме на едни дълги опашки; въобще съвършено друг свят от Софийския. Така че, за да разбере другия свят, светове, исках да уча режисура и социология. Да виждам други светове и да ги разбирам. Социологията ми допадна по две линии – първо, учителят ни по история ни караше да четем Хаджийски и много се впечатлих; второ, нашите бяха приятели с Любен Николов, който беше един от първите „социалистически“ социолози в България и по-късно шеф на катедрата, така че, той ме запали. И така се случи, че ме приеха социология. Първо бях влязла психология, тогава имаше квоти – освен за активни борци, имаше квоти по региони, аз бях трета в класацията в Социология, но само две влизах на общо основание. И затова

ме приеха в Психология. Баща ми се противопостави на желанието да уча режисура и така аз не кандидатствах във ВИТИЗ. За мой късмет стана забавна трансформация – втората девойка, която беше приета Социология, е кандидатствала във ВИТИЗ и са я приели, така че аз някъде след бригадата се озовах в социологията. Всъщност философия с профил социология. Първите ми впечатления бяха бригадирски. Първите двадесет дни учих психология и заниманията ми се видяха скудоумни. След това ми беше изключително интересно. Бяха ми интересни някои преподаватели, не всички. Много обичах Естетиката с Исак Паси и Искра Цонева, История на философията с Елка Панова и Иван Стефанов. Но дългия Диамат, Истмат, Научен комунизъм – като се заточиха три години, омръзва, става ти досадно. Безспорно много харесвах лекциите на Любен Николов, упражненията при Лили Деянова, която, така да се каже, вкарваше западната перспектива.

Лидери по време на следването....

Дали сме имали лидери?.../чуди се – б.инт./ Аз бях гадже с Райчо /б.м. сега проф. Райчо Пожарлиев/ още от първи курс, така че се движех с негови компании. Доста от нашия курс сме в университета в момента и се занимаваме с академична дейност. Имаше много чаровни хора, приятелка от университета ми е една голяма чаровница, която живее в Плевен, шеф на издателство. Хората, които бяха в нашия кръг – Стойчо Кьосев от Бургас... Да, понеже вие питате за съпротиви – ей това беше човекът, който, ако говорим за съпротиви, още в първи курс каза: „Аз не съм бил комсомолец, мразя го този комунизъм, не ме занимавайте с тези неща”. Никога не си е криел позицията, винаги казваше това, което мисли, и е един от най-светлите и почитени хора, които познавам. Бих казала, че той беше от харизматичните фигури в курса. Правеха впечатление хората, които свиреха на китара – Стойчо беше един от тях, той свиреше и на пиано, Райчо свиреше на китара – вече не, Румен Райски свиреше на китара, Санчето също – руски романси. Около китарите винаги имаше някакъв ореол.

По-интересни събития?

Имам спомени за върволица от купони, но нищо конкретно. За бунтове ако ме питате – нямам спомен! Спомням си декларациите на Стойчо, но нищо друго. За друг не си спомням.

А членували ли сте в кръжоци?

Бях в кръжока по Естетика в университета. В неформални кръжоци и кръгове – не. Нямам спомен да е имало съзнателни или несъзнателни противопоставяния на властта. А дискусиите и дебатите си бяха част от нашия нормален живот. Това е краят на 70-те години – нямаше особени изяви и напрежения. В моя случай съзнанието за нещо нередно тръгна от средата на 80-те години, но това беше след университета, когато вече бях в Младежкия институт към ЦК на ДКМС.

Т.е. като студентка вие и ваши колеги не сте се преживявали като алтернатива на нещо, като критика на нещо ?

Не, не. Категорично не. Дори Стойчо, който декларираше, че това не е неговият живот, неговото място – тогава се наричаше строй – не е строят, в който искаше да живее, и се представяше като антикомунист, не помня да е правел някакви протестни акции, какво си представяте, че може да прави един антикомунист? Не е правил демонстрации, не е правил кръжок. Сега се сещам, но защото ме питате настойчиво, иначе това не е част от моята студентска памет, че една моя съученичка и приятелка от гимназията имаше гадже, те бяха юристи и двамата, и Тони ми съобщи с голямо притеснение, че гаджетото ѝ прави някаква нелегална организация, което ни хвърли и двете в шок! Но каква беше тая нелегална организация, в какво се състоеше тя? Тяхната връзка приключи сравнително бързо и аз не разбрах нищо за нелегалната организация. Нямах усещането

за някакви съпротиви. Никой от нас не е допуснал, че ще се случи 89-та година и Тодор Живков ще падне.

Любими, знакови места?

Студентските купони бяха по квартири. По-късно в младежкия институт ходехме в „Тенекиите” и „Кошарите”, но това не са знакови места. Искам да се върна за това откъде започна притеснението... това беше скритото говорене за т. нар. Възродителен процес, кризата, спирането на тока, някакво усещане за обедняване. Перестройката действително легитимира друг тип говорене, четенето на „Огонек” и „Литературная газета”, говорене срещу това статукво, в което ние пребивавахме, и ясно съзнание за това, че нашите управници не смятат да го променят. В Младежкия институт ние правехме изследвания и мисля, че Андрей Райчев каза – не трябва да пишем докладите така, сякаш са доноси. Защото, като се правеха проучвания за субкултури и за всякакви други неща и хората си казваха мнението, ние трябваше да опаковаме докладите по начин, по който хем да кажем, че нищо не се случва и всички одобряват комунизма, жизнерадост, вдъхновение и какво ли не; хем има някакви проблеми и напрежения, които трябва да доведат до предложения за подобряване на властта. Това породило едно шизофрено неудовлетворение, което избивахме с безкрайния купон. Това бяха едни запои, едни чудеса, песни среднощни, прибирахме се в 3-4 часа през нощта.

Страхувахте ли се от цензура, от следене и ченгета?

В гимназията и студентските години не съм имала такива притеснения. Питането кои са ченгетата на курса се появи по-късно. В курса знаехме за трима, дошли от Симеоновската полицейска школа, които се държаха нагло, отвратително. Ние ги знаехме като ченгетата от Симеоново. Не искам да говоря за тях. И не съм си общувала с тях, откровено ги ненавиждах. Но питането кой ни е подслушвал или нещо е говорил за нас се появи по-късно, но пък трайно – и досега се чудим с Райчо по този въпрос. В Младежкия институт си имахме щатно ченге, ние си го знаехме, той идваше и пиеше с нас с ясното послание – „Внимавайте какво говорите!”. Имах една история, която съм разказвала много пъти. При мен дойде човек от Държавна сигурност, обади ми се за среща. Срещата ни беше в сладкарницата на парк-хотел Москва. Представи се „Лейтенант еди-кой си” и каза: „Вие работите по младежките субкултури – това е тема, която ни интересува, бихте ли се съгласили да споделяте с нас неща, които вашите колеги споделят”. Аз изпаднах в шок. В интерес на истината не му отказах веднага. Първо, защото се уплаших. Това ми се видя много ужасяващо. И казах: „Да, вижте сега, аз ще си помисля”. „Добре – помислете, пак ще ви се обади”. Обади се след два дни. Аз мислих и говорих и с нашите, и категорично реших да откажа. Казаха си, какво могат да ми направят? Най-много да ме махнат от института, където работех. Много важно. Ще си намеря друга работа. Оттогава знам, че човек може да отказва. Казах, че не се чувствам добре – някакви такива увъртания, но категорично – не! В интерес на истината, той не настоя. И ме попита към кого да се обърне и аз казах: „Ами не знам, вие си знаете кой работи по субкултурите.” След което се чудех дали това не прозвуча като донос. Оттогава знаех – защото това беше 84-та година, в началото, че той вероятно е хванал някой от колегите, работещи по субкултурите, и се чудех кой ли се е съгласил да говори. И досега не знам кой е бил. Вероятно това се случи, защото в института вече имахме интересни дебати. Появи се един кръжец, в който идваха Владо Левчев и Едвин Сугарев да четат стихове. Май „Синтез” се появи по това време, но аз родих в края на 84 и някак си следващите две години бях аут от всичко. От 87-ма година бях асистент в университета. Тогава вече се чувствах от всички, че не може да се живее по този начин. И виждаш как, усещаш как някакви уши те слушат какво говориш. Моят колега Румен Димитров, който после го обвиниха, че бил комунист и какви ли не глупости, беше извикан от ректора, защото беше докладвано, че е говорил

на студентите не знам какви неща против комунизма; бяха го заплашвали с уволнение; всички ни беше хванала параноята, че сме подслушвани. Появи се филма „Дишай!“ създаде се Русенският клуб, после дойде „Екогласност“. Имаше група във Философския институт, да я нарека инакомислещи, където бяха Христо Смолянов, Вероника, моята приятелка Руми Гайдаржиева, Стефан Гайтанджиев. Сега като ме връщате назад, Руми Гайдаржиева беше от курса на Доган, и още като студентка говореше право тия неща – че България е невъзможно място за живеене, че нямаме никаква свобода и т.н.; 88-ма година тя се самоуби. Не мога да кажа, че самоубийството е по политически причини, но имам чувството, когато си мисля за нейното самоубийство, че наред с личните проблеми, беше и болна, самата среда я стресираше, това си беше някакво лично отвращение към средата. Много беше нагнетено, но пак не мога да кажа – какво значи БУНТ? Не помня какво съм говорила на студентите. Но тогава се появи българският рок като култура на съпротива, бих казала – Контрол, Милена, НЛЮ. На мен последните не са ми били любими, но много хора ги слушаха точно в този контекст. Това беше времето, когато разбиха цялото ръководство на Съюза на художниците заради Русе и изложбата за Русе. Това са моите мрачни три години от живота. Написах един текст във вестник „Култура“ за Хаджийски, който беше привидян от някои хора като езоповско критично послание. Преди известно време го прочетох и се чудех какво му е критичното...Виждахме някакви знаци и там, където ги нямаше. С Георги Димитров /социолог – б.м./ бяхме написали една статия, пак по повод Хаджийски, за казионната социология, че тя прекалено много се обвързва с властта, или по-скоро критика на концепции някакви, не помня вече точно какво, но помня как ни свикаха Георги Фотев и Любен Николов, а Георги Фотев тогава беше в немилост, и такова конско ни изчетоха, статията естествено не видя бял свят, но ни нарекоха арогантни малки същества, които си въобразяват, че нещо разбират от социология, и как можем да си мислим, че можем да си позволим да критикуваме светилата в социологията, каквито са например Ошавков и Величко Добриянов. На събранията по повод „Възродителния процес“, на които идваха членове на Политбюро, за да ни убеждават в правилността на този процес, Любен Николов стоеше между мен и Лили и Майя и казваше: „Да не сте посмели да си отворите устата, да не сте посмели, защото след това ще се чудя как да ви спасявам“. Това беше култура на примирението и на подчинението. Някакъв срам чувствам от това време. Давам си сметка, че нищо не сме правили. Това, че сме чели някакви различни книги, че сме си говорили помежду си и сме критикували, не бих го определила като съпротива, или ъндърграунд, алтернатива или каквото и да е в този дух.

Аз пак ще ви попитам за това време дали е имало хора край вас, които са дисидентствали?

Пак ви казвам – ето, нашият приятел Стойчо Кьосев – който открито си казваше мнението – дисидент ли е или не е? Никога не е криел антикомунистическата си позиция. Той беше един от автентичните седесари след 10 ноември и накрая, защото се разочарова от промените, отиде да работи по корабите. Всичко заряза и излезе от системата. Това е дисидент. Според мен. Да отхвърлиш наистина системата. В института на майка ми – Института по култура, работеше Жельо Желев. Майка ми много го уважаваше. Непрекъснато някой го спасяваше, и отхвърчаха директорите, но той си оставаше в института. Теорията на Любен Николов, и от по-младите на Андрей Райчев, беше, че те се опитват да минират системата „отвътре“, че в България трябва да се промени нещо, но то ще се случи като се завземе властта отвътре. И баща ми, и Любен Николов, които бяха интелигентни хора, интегрирани във властта, смятаха, че нещо трябва да се промени и че нещо не е наред със „системата“. Любен Николов и Андрей Райчев бяха за това „промяната трябва да дойде отвътре“, разбирай „отгоре“, и

те си вярваха. Стоян Михайлов също смяташе така, но го изхвърлиха от ЦК през 1987 г., явно е казал неща, които не е трябвало да казва. Аз винаги съм искала да работя в Университета. Това ми беше мечта. И винаги съм искала да стана професор. Не знам дали ще стана професор, но съм мечтала за университета. След като завърших, това не се случи, после се явих на един конкурс, който не спечелих, и чак през 1987 г. спечелих конкурс. Любен Николов подкрепяше идеологията „във властта трябва да се влиза, ние трябва да правим промяната”, но на хора, на които държеше, категорично не им препоръчваше тази пътека, казваше: „Университетът е най-заветното /с ударение на първата сричка/ и най-истинското място”. Самият Любен Николов се преживяваше като своего рода дисидент. Затова говоря за него. Но това не е точно дисидентство. Светлин Русев, Елена Михайловска също, мисля, се преживяваха като дисиденти по повод Русенския клуб.

От тази гледна точка, какво беше мястото на университета? Имаше ли активна позиция? Заветно място ли беше?

Университетът не беше заветно място. В него се случваха много неща. Например през 87-ма година ли беше онова партийно събрание, на което се изказаха Николай Василев, Никола Попов, Васил Иванов – който беше най-големият комунист, направиха остри изказвания и ги изключиха от Партията и ги уволниха. И тогава ние възхитено си казахме – колко остри изказвания направиха! И започна един ад, защото започнаха да идват членовете на Политбюро – Чудомир Александров, Йордан Йотов и не помня още кой, които да ни убеждават, че не може такива неща да се случват в Университета, започнаха подслушванията. Прави чест на Философски факултет, че партийната, профсъюзната и всякакви организации защитиха Николай Василев и отказаха да го изключат от партийната и профсъюзната организации. Стана ясно, че партийната организация трябва да се разбие и много ясно си спомням, че не можаха дълго време да изберат партиен секретар. „Яйцето” врише и кипеше. Наистина събираше хората от Клуба за гласност и преустройство. Голяма част от тях бяха наши познати и приятели. Христо Смолянов ми казваше – сега не знам дали беше игра или не: „Не, не, не трябва да разговаряш с мен – мене ме следят, дръж се настрана”. Мисля, че хората от Философския институт и нашия факултет искрено искаха промяната. Не само те. В средата на осемдесетте години хората, които бяха решили да се противопоставят на системата, бяха придобили ресурсите за това – съюзът на художниците беше богат съюз и имаха самочувствие, кинаджиите имаха самочувствие. Съюзът на артистите не беше сред противопоставящите се, те се възприемаха като аркашки, съюзът на композиторите също не се противопоставяше. Съюзът на писателите? – имаше писатели, които се противопоставяха, но не и Съюзът като цяло. Университетът и част от интелигенцията също имаше това самочувствие и мисля, че това е свързано и с факта, че имаха добър социален и материален статус. Аз съм изследвала заплатите по време на социализма по отрасли и за моя изненада сега, се оказа, че учените са били на второ място по заплащане след 88-ма година нататък, т.е. те са имали пари и самочувствие, че могат да са свободни, представи си. Но се оказа, че не могат, в крайна сметка.

А за Гьолечица въобще не говорихме.

Това го оставих за накрая. Как се появихте в Гьолечица?

Първите конференции в Гьолечица бяха организирани от Младежкия институт. Андрей Райчев и неговият приятел Андрей Бунджулов ги организираха, и с Деян Деянов, като продължение на Марксовия семинар – май така се почна. Но, честно казано, никога не съм мислила Гьолечица като нещо алтернативно политически. Нито като дисидентско сбирание или нещо такова. От друга страна не беше скучното казионно говорене – в стил Илия Тасев, Цочо Бояджиев като ти говори за Средновековието, ти го слушаш с

интерес – то е алтернативен тип говорене, но аз поне не съм го възприемала като алтернативно политическо говорене, никакво такова чувство нямам. Гьолечица беше опит за изграждане на алтернативен интелектуален дискурс – така ли да го нарека, да се занимаваме с по-интересни неща, да обсъждаме по-интересни неща. Самото зацикляне в Маркс, съжалявам, ама „пари-стока-пари прим”, може ли да се нарече дисидентско? Не знам, но беше забавно. Интердисциплинарността е това, което беше най-интересното, най-любопитното! Иван Станев – режисьор, Вовата беше радикален, но пък не помня текста за Мумията да се е обсъждал на Гьолечица... Те пречупваха класическото философско говорене и се получаваше ... имаше опит за изграждане на интелектуална група, която можеше след това да бъде някакъв ресурс, ако бяхме останали заедно, или пък бяхме концептуализирали някаква бъдеща промяна. По принцип, мисля аз .... Кой концептуализира бъдеща промяна на България? И на Жельо нещата му четох скоро – дисертацията, ами */в см. – нищо няма, б.м./.....* Но чест му прави – там се говори за гражданско общество, демокрация, „ние елита, ние интелектуалците”...Но нищо конкретно като идея. Което означава, че всички ние вероятно сме допускали, че най-голямата промяна може да е перестройка и нищо повече – социализъм с човешко лице. Никой не е говорил за пазарна икономика, въобще как се случва такова нещо. Тези първите неформални организации, аз не познавам хората – Илия Минев и хората около него, и след това тези срещу „Възродителния процес” - хората около Зейнеб Ибрахимова, Сабри Искандер, може би те са били много по-автентични, говорейки поне за права на човека и ясно отстоявайки ги. Ние си бяхме едни, хайде няма да казвам софийски копелета, но някакво такова елитно образование, което си остана на нивото на това елитно и в някакъв смисъл нарцистично радостно възхищение спрямо себе си. Дори не знам алтернативен език дали изработихме. Но все пак, от тая група се появиха интелектуалци, които и досега се опитват да отстояват ценности. Аз държа да кажа, че ценя и обичам и Ивайло Дичев, и Сашо Кьосев, които бяха от най-активните фигури. За Райчо да не говорим. Уважавам Цочо, Калин, Меги Николчина. Нещо се е случвало. Те взаимно са се стимулирали и се е изградила една култура, която прави тези хора в момента съперничаещи на интелектуалци от най-високо световно ниво. Но това е. Не е нещо повече, имам предвид в политически смисъл. Но не е и никак малко.

Как ви се струват нещата от позицията на сега?

Ами аз нали от тази позиция ви говоря.

В смисъл дали е имало разлика тогава?

Тогава ми беше много хубаво – това бяха изключителни, вдъхновяващи, страхотни дни и нощи. Адски готини бяха Гьолечиците. Освен всичко друго, всички бяха безкрайно талантили хора, които пееха, свиреха, разсъждаваха, играеха на игри, въобще беше едно мощно, фантазмено, интелектуално присъствие. Мощно изригване на интелектуална енергия! То това беше чарът. И продължавам да го мисля и досега така. Това са ми едни от най-хубавите спомени. Както и купоните на Младежкия институт – Андрей Райчев, който знаеше наизуст всички руски поети и рецитираше и свиреше на китара и какво ли не. Това беше сфера на интелектуални кефове и безумства. Но да го обвързвам с политически акт и със съпротива – не бих казала. Ако трябва да говоря за фигурата на съпротивата, пак ще кажа името на този наш приятел Стойчо, който казваше винаги това, което мисли. Сашо Кьосев може би донякъде беше такъв, но .... останалите от нас, не знам, присъствала съм на маси в Яйцето, където Митко Луджев, Владо Левчев обсъждаха някакви дейности. А-а, другият автентичен човек – дисидент, беше Деян Кюранов – безусловно – той напусна доброволно университета в името на идея! Групата на Екогласност си беше автентична – Димитрина, Деян, Вероника – те си бяха борци.

*Ако има още нещо, което не сме споменали, а вие искате да добавите?
Вече не се сещам. Ако има нещо, ще си допълня интервюто.*